

מבט על, גיליון 1052, 8 במאי 2018

הנשיא א-סיסי לקראת קדנציה שנייה: אתגר הלגיטימציה

אופיר וינטר וח'דר סואעד

הבחירות לנשיאות מצרים שנערכו בסוף מארס 2018 הדגישו את אתגר הלגיטימציה עמו מתמודד משטרו של עבד אל-פתאח א-סיסי יותר משהעניקו ייפוי כוח אלקטורלי לכהונתו השנייה. אתגר זה בא לידי ביטוי בהעמקת השסעים הפנימיים בתוך הממסד הצבאי השולט, ובהגברת הניכור בין הממסד השלטוני לציבור המצרי הרחב. מאמר זה מנתח את ההשלכות האפשריות של המציאות הפוליטית במצרים על יציבות המשטר ועל יחסיה של מצרים עם ישראל.

עבד אל-פתאח א-סיסי ניצח כצפוי בבחירות לנשיאות מצרים, שנערכו בסוף מארס, ברוב של 97.08 אחוזים מהקולות. שיעור ההצבעה עמד על כ-41.05 אחוזים בלבד (לעומת 47.5 בבחירות 2014 ו-51.85 בבחירות 2012), וזאת למרות שהבחירות נמשכו שלושה ימים וחרף איומים, שהתבררו כאיומי סרק, לקנוס בסכום של 500 לירות מצריות (כ-28\$), שישיית מהשכר החודשי הממוצע במצרים) כל בעל זכות הצבעה שלא יממשה. המשמעות היא שמתוך 59.07 מיליון בעלי זכות הצבעה, 37.8 מיליון לא נתנו את קולם לנשיא המכהן. מספר הקולות הפסולים היה הגבוה בהיסטוריה המצרית (כ-7 אחוזים, יותר מ-1.7 מיליון קולות), ומרבית הצעירים המצרים הדירו רגליהם מהקלפיות. המועמד המתחרה, מוסא מוצטפא מוסא, הספיק להכריז על תמיכתו בא-סיסי בטרם הצטרף למרוץ, ומועמדותו נתפסה כניסיון ליצור מראית עין של בחירות תחרותיות. מועמדים משמעותיים יותר נפסלו, נעצרו או הגיעו בעצמם למסקנה שמוטב להם להסיר את מועמדותם.

הבחירות, בתצורתן זו, הדגישו את הלגיטימציה המאותגרת של הנשיא המכהן יותר משהעניקו לו ייפוי כוח אלקטורלי. מטרתן המרכזית – שיעורי הצבעה גבוהים, בפרט בקרב בני הדור הצעיר – לא הושגה, וקמפיין התמיכה במועמדותו התגלה כבעל אפקטיביות מוגבלת. שתי ההבטחות העיקריות עליהן הסמך א-סיסי את הלגיטימיות לשלטונו בקדנציה הראשונה – השבת יציבות ביטחונית והשגת רווחה כלכלית – טרם התממשו בעיקרן, ואמינותן נשחקה במידה ניכרת. הלגיטימיות "החיובית" שהייתה טמונה בתקווה לשיפור מציאות חייהם של האזרחים במצרים התחלפה בהדרגה בלגיטימיות "שלילית", כזו התלויה בהעדר חלופה מושכת, בחשש מהידרדרות לאנרכיה (נוסח סוריה, לוב או תימן), ובהטלת מורא על גורמי האופוזיציה.

אתגר הלגיטימציה של המשטר המצרי, כפי שנחשף במערכת הבחירות, בא לידי ביטוי בשני מישורים: ראשית, בהעמקת השסעים הפנימיים בתוך הממסד הצבאי השולט; ושנית, בהגברת הניכור בין הממסד השלטוני לציבור המצרי הרחב ולגורמי החברה האזרחית. התערעורת הלגיטימיות היא סוגיה לה יצטרך הנשיא המצרי להידרש עם ראשית כהונתו השנייה, והיא מחייבת היערכות מתאימה גם מצד מקבלי ההחלטות בקהילה הבינלאומית ובישראל.

התערערות משענות הלגיטימיות של המשטר

העמידה המלוכדת של מנגנוני הביטחון מאחורי המשטר נחשבה עד לא מכבר לאחד ממקורות עצמתו, אלא שבחודשים שקדמו לבחירות הופיעו סימנים לחילוקי דעות פנימיים בקרבם. סימן ראשון ניתן בהדחתם של הרמטכ"ל, מחמוד חגיאזי, וראש המודיעין הכללי, ח'אלד פאוזי, באוקטובר 2017 ובינואר 2018, בהתאמה. זאת, בהמשך לדיווחים על הדחת מאות מאנשי המודיעין הכללי מאז 2013 לטובת מינוי אנשי אמונו של א-סיסי מהמודיעין הצבאי (ביניהם ראש לשכת הנשיא, עבאס כאמל, שהחליף את פאוזי). יתרה מכך, שניים מראשי המערכת הצבאית המצרית לשעבר – מפקד חיל האוויר וראש הממשלה לשעבר, אחמד שפיק, והרמטכ"ל לשעבר, סאמי ענאן – קראו תיגר על א-סיסי וביקשו להציג את מועמדותם לנשיאות. לפי הערכות שונות, מועמדותם שיקפה את הסדקים שנפערו בבסיס התמיכה הצבאי של הנשיא.

החלופה שהעמידו שפיק וענאן לא הייתה רק פרסונלית אלא גם מהותית, והיא נועדה לשכך את הניכור האזרחי הגובר כלפי הממסד הצבאי שניווט את דרכה של מצרים מאז יולי 2013. רבים מהכוחות האזרחיים שתמכו בהדחת הנשיא מורסי על ידי א-סיסי חשו מורת רוח מהפרקטיקה האוטוריטרית של משטרו, אשר דחק השפעה של גורמים לא-צבאיים אל מחוץ למעגלי קבלת ההחלטות. עם הצגת מועמדותו, התחייב ענאן לצמצם את התפקיד הריכוזי של הצבא בניהול ענייני המדינה לטובת יתר פלורליזם ושיתוף המגזר האזרחי. א-סיסי, מצדו מיהר לסכל את הניסיונות להעמיד מולו חלופה פוליטית העלולה לפלג את שורות הצבא, והבחירות לנשיאות הפכו למעין משאל עם על המשך כהונתו. אישי ציבור, שקראו להחרמת "בחירות" מסוג זה, תוארו על ידי המשטר כ"אויביה של מצרים", וההשתתפות בהן תוארה כ"מענה למזימותיהם".

כחלק מלקחי הבחירות לנשיאות ולקראת הבחירות לפרלמנט המצרי שייערכו ב-2020, פועל א-סיסי להקמת מפלגה שתעניק לו בסיס תמיכה פוליטי-אזרחי מוצק יותר. זו אמורה גם לסייע לו לקדם שינוי חוקתי להסרת המגבלה התוחמת את תקופת הנשיאות במצרים לשתי קדנציות ולהארכת כל קדנציה לשש שנים במקום ארבע. כיום, הפרלמנט המצרי מונה 596 חברים, רובם עצמאיים. השאר מתחלקים בין 19 מפלגות, מרביתן בנות פחות מחמישה מושבים. כתוצאה מכך נותרת המערכת הפוליטית המצרית מפוצלת ומפולגת, כאשר מאחורי הנשיא עומדת קואליציית 'דעם מצרי' (התמיכה במצרים), המונה כ-370 חברים. באחרונה החלו מגעים למיסודה של הקואליציה למפלגה, אולם ספק אם צעד זה יתרום לחיזוק הלגיטימיות של המשטר, כל עוד הוא לא ילווה במתן חופש התארגנות מקביל לכוחות מפלגתיים מתחרים.

השלכות עבור הקהילה הבינלאומית וישראל

הלגיטימיות הרעועה של המשטר אינה בעיה מצרית בלבד, כי אם סיבה לדאגה אזרחית ובינלאומית. היא תפגע ביכולת המשטר ליישם את השלבים הבאים בתכנית הרפורמות הכלכלית של קרן המטבע הבינלאומית (IMF), אשר צפויים לכלול גזירות כואבות חדשות של הפחתת סובסידיות והעלאת מחירי מוצרים ושירותים; וכן תקשה על מאמציו להשיג שיתוף פעולה במאבק בטרור מצד האוכלוסייה האזרחית המקומית בחצי-האי סיני. החמרת החיכוכים הפנימיים בשדרה הצבאית המצרית והמתחים בין הממסד השלטוני לבין הכוחות האזרחיים אף עלולה – בטווח הבינוני והרחוק – לגרור את מצרים למערבולת פוליטית נוספת, שתאיים על עצם יציבותה של המדינה.

לפיכך, על ידידותיה של מצרים – בפרט ארצות הברית ומדינות האיחוד האירופי – לדרבן את הנשיא הנבחר לעצב בכהונתו השנייה חוזה חברתי חדש, דמוקרטי ומכיל יותר. על חוזה זה לכלול מאבק אמיץ בשחיתות, התמודדות עם מונופולים כלכליים, פתיחת הזירה הפוליטית בפני כוחות מגוונים, הרחבת חופש הביטוי באמצעי התקשורת והגברתה של תחושת השותפות של אזרחי מצרים בעיצוב ההווה והעתיד של ארצם.

אתגר הלגיטימיות משפיע גם על יחסיה של מצרים עם ישראל. המשטר המצרי זקוק לגיטימיות ציבורית רחבה כדי ליטול סיכונים פוליטיים, כגון קבלת החלטות שנויות במחלוקת בזכות קידום שיתופי פעולה בלטרליים או אזוריים עם ישראל. זאת ועוד, משטר בעל לגיטימיות רעועה עלול להתפתות ביתר קלות לנקוט קו פופוליסטי אנטי-ישראלי במטרה לחזק את מעמדו הציבורי, ולהתקשות לתווך באופן מאוזן ואפקטיבי בין ישראל לבין הפלסטינים ולהפעיל על הנהגות פת"ח וחמאס לחץ לווייתורים ולפשרות.

בה בעת, המציאות הפוליטית במצרים צופנת בחובה גם הזדמנויות להידוק שיתופי פעולה בלטרליים בינה לבין ישראל, בתחומים התורמים לגיטימיות של המשטר - הכלכלה, הביטחון, האנרגיה, המים, החקלאות והתיירות. סקר שערך מכון וושינגטון בשלהי 2017 מצא כי 29 אחוזים מהמצרים תומכים בשיתופי פעולה עם ישראל, אף ללא חידוש תהליך השלום הישראלי-פלסטיני, כאשר שיעור זה צפוי לעלות אם תחול התקדמות בתהליך מול הפלסטינים. העובדה שלא נרשמה מחאה ציבורית נרחבת סביב חתימת עסקת הגז בין המדינות בפברואר 2018, מהווה סימן מעודד לכך שהציבור המצרי בשל לקידום היחסים עם ישראל סביב נושאי עניין משותפים.

לבסוף, מוטב לישראל לפעול לכך ששיתופי פעולה בינה לבין המשטר המצרי לא יחזקו את תדמיתה השגורה בקרב חוגי אופוזיציה במצרים כ"בעלת בריתו של העריץ". לשם כך עליה לחתור, במידת הניתן, לדיאלוג גם עם שחקנים שוחרי שלום המצויים מחוץ למעגלי השלטון ולהבהיר – בין היתר דרך מסרים בשפה הערבית ברשתות החברתיות – את רצונה בקידום יחסי שכנות טובה עם כלל הספקטרום הפוליטי והאזרחי במצרים.